

domaćim separatizmima pružio neobično povoljan neskriven šovinistički i rasistički okvir i latentni nacionalizam doveo do apsurd. Brzi uspon i omasovljenje međuratnih fašističkih pokreta u izbegištvu i relativno brza fašizacija kvislinških tvorevina (naročito NDH), više svedoče o nestabilnosti jugoslovenske monarhije nego o postojanom socijalnom izvoru sitnoburžoaskog fašističkog pokreta u nas. U međuratnom periodu domaći srednji slojevi nisu bili ugroženi snažnim krupnim kapitalom niti razvijenim radničkim pokretom. Ovaj dvostruki front ugroženosti u međuratnoj Nemačkoj i Italiji stvorio je masovne fašističke pokrete koji su uz pomoć delova krupnog kapitala dospeli do vlasti. U nas je uticaj ovih okolnosti bio skoro beznačajan. Fašizacija je primana kao pogodna formula za iskazivanje starih nacionalnih netrpeljivosti sa kojom se istovremeno mogla steći podrška kod tadašnjih moćnih evropskih fašističkih sila.

Postojanost međunacionalnih napetosti na Balkanu i nesposobnost vladajućih snaga da spreče povremene akutne sukobe i fašiziranje svedoče o brzom prilagođavanju secesionističkih i šovinističkih struja ideološkim formulama svake vrste. Fašizacije šovinizma u Jugoslaviji 1940-ih i 1990-ih godina pođednako su očevidan oblik eksplozivnih nacionalnih suprotnosti i načina kako vešta politika sa strane može lako njima manipulirati. Različiti je samo ideološki izraz pomenutih isključivosti. Krajem 20. veka fašizam se prurušava i prilagođava obrascu etnokratskog liberalizma. Ovo prilagođavanje novoj epohalnoj svesti katkad otežava razlikovanje fašističkih i krajnje konzervativnih pokreta od doslednih liberalnih struja. Da li je zbog opšte prihvaćenosti liberalne frazeologije, čak i kod ultranacionalističkih pokreta, fašizam prevaziđena paradigma u objašnjenju savremenih autoritarnih pokreta koju treba koristiti samo za analizu klasičnog fašizma? Koje pojmove treba koristiti u objašnjenju vrlo protivrečnih idejnih spojeva i praktičnih koalicija u poslehladnoratovskom svetu i kako prepoznati novu ekstremnu desnicu? Na početku treba reći da nova desnica počiva na eklektičkoj kombinaciji verovanja da podela na levicu i desnicu može biti prevaziđena novim savezom idejnih i političkih snaga, koje se protive zaštiti prava manjina, kapitalističkom materijalizmu i američkom potrošačkom individualizmu koji teži "Mekdonaldizaciji sveta". Slavi se etnička raznolikost kao protivstav mondijalizaciji, masovnim migracijama i globalizaciji. Nova ekstremna desnica napušta autoritarni korporativizam klasičnog fašizma i brani liberalni parlamentarizam. Zbog izmene osnovnog ideološkog okvira savremene ekstremne desnice oksfordski politikolog Rodžer Griffin smatra da pojam "radikalni desni populizam" treba zameniti pojmom "etnokratski liberalizam" (Griffin 2000).

Grifinova pojmovna kovanica nije lišena osnova, jer bolje iskazuje s jedne strane prilagođavanje ekstremne desnice novoj epohalnoj svesti, a s druge sugerira antikomunističku saglasnost savremenog liberalizma i nacionalizma. Naime, premda danas mnogi desničarski pokreti sa žarom prihvataju liberalni sistem, ipak uglavnom samo jednoj etničkoj grupi priznaju puno članstvo u civilnom društvu. Aparthejd u Južnoj Africi drastičan je primer spoja liberalizma i rasizma, tj. društva gde je liberalizam bio ograničen samo na belce. Svi su ljudi jednaki, ali su neki više jednaki od ostalih. Zbog upadljive liberalne fraze može se steći utisak da savremena ekstremna desnica nema mnogo zajedničkog sa klasičnim fašizmom. Ultranacionalizam, odbijanje multikulturalizma, nostalgija za rasnom čistom državom, izdizanje krvi i istorije iznad razuma, odbijanje ius soli na račun ius sanguinis – jesu različite verzije istog osnovnog mita. Međutim, ključna razlika između savremenog i klasičnog fašizma je u tome što se pomenute vrednosti danas brane u liberalnom okviru.